

Výskumný pracovník chytený informovaným súhlasom / Researcher caught by informed consent

Radoslava Semanová

Abstrakt

Nedávno boli sprísnené podmienky získavania osobných údajov. V tejto chvíli je už potrebné mať osobné údaje napísané a podpísané na papieri – formulári informovaného súhlasu. Lenže, ako je to pri výskume, ktorý začal s „iba“ hlasovým záznamom súhlasu s poskytnutím a spracovaním rozhovoru. Je etické žiadať od respondenta, na už odsúhlasený (hlasovým záznamom) rozhovor ešte súhlas potvrdený podpisom? Z tohto problému plynú nemalé komplikácie nielen pre výskumníka a jeho informátorov, ale i pre samotný prebiehajúci výskum. Druhá časť problému je otázka, ako správne zaznamenávať mená informátorov. Prečo by mal výskumník v teréne vyžadovať informácie, ktoré nepotrebuje priamo k svojmu výskumu? Mnohí trampí čelili za socializmu rôznym druhom šikany neraz spojenej aj s občianskym menom, keď sa štátne zložky snažili zistiť občianske mená iných trampov. Dodnes preto pristupujú k uvedeniu mena a podpisom veľmi opatrne. Aj z tohto dôvodu som pôvodne zvolila „len“ nahrávaný informovaný súhlas. Vo svojom príspevku sa hlbšie zamyslím nad charaktermi a princípmi informovaných súhlasov. Ako ovplyvňujú štandardy GDPR, ktoré chránia poskytovateľov údajov a problematiku prenosu zákonov navrhnutých na komerčné účely do etnografického výskumu a rozhovorov môj výskum? Uvažujem aj nad normami a zákonmi ktoré chránia mňa ako výskumníčku.

Abstract

The conditions for obtaining informed consent have recently been made more restrictive. At the moment, it is necessary to have personal information written and signed on a paper, called The Informed Consent Form. However, what should be done in the case, when I started research with “only” voice-recorded consent that allows me to provide and process the interview? Is it ethical to ask a respondent to sign the Informed Consent Form, even though s/he has already given a voice-recorded consent? There are considerable complications not only for the researcher and his respondents/partners in the research but also for the ongoing research itself.

The second part of the problem is the question of how to properly record the names of the whistleblowers. In many interviews, I did not ask respondents for

their full names. It was not necessary. Under the communist regime (1948-1989) in Czechoslovakia, many tramps (members of a movement called “tramping”) faced various kinds of harassment. These harassments were often associated with civilian names, as the state agencies tried to identify civilian names of other tramps. Many people are still very cautious about stating their names and giving signatures, even today. For this reason, I initially chose to ask “only” for voice-recorded consents.

In my contribution, I think more deeply about the nature and principles of an informed consent. How do the GDPR standards, that protect data providers and problems of transferring laws designed for commercial purposes into ethnographic research and interviewing, effect my research? I also think about the standards and laws that protect me as a researcher.

Klíčová slova: Etika výskumu; GDPR; informovaný súhlas; kvalitatívny výskum.

Key words: Ethics of research; GDPR; informed consent; qualitative research.

Úvod

V rámci tohto textu predstavím a porovnáam dva typy informovaného súhlasu – písomný a nahrávaný. Zaoberať sa nimi budem z hľadiska ich výhod, nevýhod, etických rozporov a rôznych doporučení zo strany etických komisií, kvalitatívnych príručiek a ďalších podkladov s ktorými som sa stretla pri používaní oboch vo svojom vlastnom výskume.

Problematika informovaného súhlasu spadá aj do právnej roviny, preto sa vo svojom texte opriem aj o slovenské zákony a doporučenia General data protection regulation (GDPR). Zdôrazňujem, že mojím cieľom nie je právna analýza a ani sa o ňu neusilujem. Pomocou jednotlivých definícií vyplývajúcich zo slovenského zákona na ochranu osobných údajov chcem upriamiť pozornosť na problematiku informovaného súhlasu v sociálnom, kultúrnom a etnografickom kontexte a súčasné normy pri používaní informovaného súhlasu s dôrazom na môj aktuálny kvalitatívny výskum, ktorý realizujem od roku 2015.

Moje pracovisko, na ktorom som internou študentkou PhD štúdia – Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV (ÚESA SAV) - zriadilo v roku 2018 etickú komisiu. Bola to reakcia na GDPR a na zmeny v slovenskej legislatíve. Ďalším dôvodom je snaha môjho pracoviska zriadiť audio a video archív biografických

naratívov. Členovia etickej komisie pripravili návrh informovaného súhlasu (IS). Jeho cieľom bolo/je chrániť pracovníkov ÚESA SAV a ich partnerov vo výskume. K prvému návrhu sa uskutočnila diskusia na pracovisku, vďaka ktorej sa formulár IS postupne formálne aj obsahovo menil až po súčasnú podobu, ktorá vyžaduje od respondenta iba meno a podpis.

Po dohode s mojou školiteľkou som začala ešte pred zavedením finálneho formuláru IS používať spomínaný pracovný formulár. Obsahoval aj súhlas so spracovaním osobných údajov, ktorý mal, byť súčasťou dokumentácie pri archivácii zozbieraných dát na mojom pracovisku. Súhlas na spracovanie osobných údajov v tejto podobe pracovisko vyžadovalo len krátke obdobie a v súčasnosti používame inú verziu – uvádzam ju v prílohe.

Pri svojom výskume som do zavedenia povinnosti používať písomný informovaný súhlas využívala len informovaný súhlas nahrávaný na diktafón. Umožňoval mi ľahšie zabezpečenie nezlučiteľnosti dát a vedela som ho jednoduchšie získať. Ďalšou výhodou bola jednoduchšia anonymizácia mojich respondentov, pretože v rámci rozhovorov zvyčajne vystupujú pod svojimi trampskými prezývkami a nie pravými menami.¹ Vznikom vyššie zmienenej prvej formuláre (obsahoval plné meno, dátum a miesto narodenie, aktuálnu adresu partnera vo výskume) a povinnosťou používať ho, pre mňa nastal problém. Podpísaný informovaný súhlas je v konflikte s dôvodmi, pre ktoré som sa pôvodne rozhodla používať na diktafón nahrávaný informovaný súhlas. Rozpor v situácii, ktorá nastala vystihol jeden z mojich respondentov. Keď som mu ukázala formuláre informovaného súhlasu, na ktorý mal uviesť svoje údaje a podpis, reagoval otázkou: „*Povedala si, že je to anonymné, prečo potom potrebuješ moje meno?*“ Muž, 29. mája 2019, Košice okolie.

Jeho otázka pomenovala problém, ktorému sa budem venovať podrobnejšie. Prostredníctvom tohto textu poukážem na rozpor pri používaní písomného informovaného súhlasu a niektoré nedostatky na strane doporučení GDPR. Uvedené problémy ilustrujem vlastnými skúsenosťami s nahrávaním verbálneho súhlasu a získavaním písomného informovaného súhlasu na príklade môjho výskumu.

¹ Využívanie prezývok miesto vlastných mien je jedno zo špecifik trampskej subkultúry. POHUNEK, Jan, JANEČEK, Petr. Potlach, cancák, usárna: Tramping pohledem etnologie. *Dějiny a současnost 4*, 2013: s. 18–21; MANN, Arne. Obrady prijímania nových členov do trampskej osady. In: FROLEC, Václav (ed.) *Čas života – rodinné a společenské svátky v životě člověka I*. Brno: Blok, 1985. s. 225-240.

História informovaného súhlasu

Prvé informované súhlasy vznikli na poli biomedicínskeho výskumu a až neskôr boli aplikované na spoločenskovedný výskum. Aby sa zabránilo pokusom na ľuďoch, ktoré sa odohrávali predovšetkým počas Druhej svetovej vojny a neskôr v 50tych rokoch, boli sformulované etické princípy, ktorých úlohou bola ochrana ľudských práv v priebehu biomedicínskeho výskumu. Za všetky spomeniem dva najvýznamnejšie etické kódexy. Ide o Norimberský kódex (1947) a Helsinskú deklaráciu (1964, 2013).² Uvedené kódexy mali neskôr najväčší vplyv na formulovanie princípov etiky výskumu v sociálnej a kultúrnej antropológii³:

„Podobně jako Norimberský kodex, definuje zpráva⁴ ve své preambuli tři principy výzkumu o lidských subjektech: úcta k lidem (“s lidmi musí být zacházeno jako s autonomními jedinci a jedinci s omezenou autonomií mají právo na ochranu”), prospěšnost (nečinít újmu, maximalizovat výhody a minimalizovat možné ztráty), spravedlnost (“zacházet s rovnoprávnými lidmi rovnoprávně”). Tyto tři principy jsou dále upřesněny a konkretizovány: v prvním případě se jedná o “informovaný souhlas”, v druhém o “zhodnocení případných rizik a výhod”, ve třetím o “výběr subjektů”.“⁵

V prípade humanitných vied sa stal najdôležitejším bodom práve informovaný súhlas. Ten sa stal základným kameňom pre etické komisie, ktoré hodnotia práce sociálnych vedcov. Informovaný súhlas je „*odvozený od informovanosti a dobrovoľné účasti jedinců zahrnutých do výzkumu.*“⁶

Písomný informovaný súhlas teda vychádza okrem iného z princípov biomedicínskeho výskumu. Tieto princípy čiastočne určujú jeho charakter aj pri jeho aplikovaní v etnografickom a kvalitatívnom spoločenskovednom výskume. Z môjho pohľadu ide v mnohých ohľadoch o užitočný, ale aj (ako mi ukázala moja výskumnícka prax) sporný podklad.

² Všetky kódexy sú dostupné na adrese: *Významné mezinárodní dokumenty k etice výzkumu*. [Online] Dostupné z URL: <<https://vyzkum.rect.muni.cz/cs/zazemi/etika-vyzkumu/etika-vyzkumu/mezinarodni-dokumenty-k-etice-vyzkumu/>> [Cit. 2020-02-02].

³ FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf* (49): 26 odst. 2009. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

⁴ Poznámka autora: tzv. Belmotská správa je dokument v otázke výskumu na ľudských subjektoch – vypracované na žiadosť Ministerstva zdravotníctva, školstva a sociálnych vecí Spojených štátov amerických. FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe.

⁵ FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe.

⁶ FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe.

Biomedicínsky výskum na rozdiel od kvalitatívneho a etnografického výskumu prebieha v klinických podmienkach. Koncom osemnásteho a začiatkom devätnásteho storočia sa medicínska prax začala prenášať do špecializovaných pracoviísk – nemocníc. Do tej doby boli pacienti navštevovaní lekárom doma. Tu do liečenia mohli lekárovi zasahovať pacient, jeho príbuzní, ľudoví liečitelia, či iní členovia komunity. Pacient bol takto vo zvýhodnenej pozícii a lekár sa musel prispôbiť prostrediu.⁷ Časom sa situácia obrátila. Pacienti opúšťajú svoje rodinné zázemie a prichádzajú do nemocníc. Tu sú jednotlivu podrobení pozorovaniu a porovnávanu s inými pacientami zo strany zdravotného personálu. Správanie lekárov a ich žargón, ale aj používanie latinských názvov nemusí, byť pacientovi vždy zrozumiteľný. Má obmedzené možnosti do svojej liečby zasahovať, prípadne sa o priebehu liečby informovať.⁸ Okrem biomedicínskeho výskumu boli ďalším podnetom aj psychologické a lekárske experimenty pri ktorých pacientom tiež nebolo umožnené vyjadriť súhlas, či nesúhlas s účasťou na výskume. Niektoré z experimentov pritom pôsobili stresujúce, či traumatizujúce zážitky napr. Milgramove testy⁹ tiež známe ako Milgramov experiment.¹⁰ Antropologická náuka profesijnej zodpovednosti sa v Spojených Štátoch Amerických ujala až začiatkom sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia. No už počas Druhej svetovej vojny existovali návody z oblasti aplikovanej antropológie, ktoré počas vojny a po jej skončení americkí sociológovia a antropológovia dodržiavali. Tieto zásady si osvojovali i etnológovia. Išlo o napríklad o odporúčania Society for Applied Anthropology z roku 1949.¹¹ Ďalšie dokumenty v tejto súvislosti vznikli v rokoch 1971 a 1986.¹²

⁷ KNORR-CETINA, Karin. *Epistemic cultures: how the sciences make knowledge*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999, ISBN 06-742-5894-0.

⁸ KNORR-CETINA, K. *Epistemic cultures: how the sciences make knowledge*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999, ISBN 06-742-5894-0.

⁹ KUSÁ, Zuzana. Etika spoločenského výskumu. In: *Metódy analýzy a výskumu – kvalitatívne* [Online]. Dostupné z URL: <<http://members.chello.sk/zuzakusa/temy.htm>> [Cit. 2020-01-31].

¹⁰ Ide o jednu z najslávnejších psychologických štúdií, ktorá sa zaoberá poslušnosťou. Experiment uskutočnil Stanley Milgram psychológ z Yaleskej Univerzity. Zameriaval sa na výskum konfliktu medzi autoritou a poslušnosťou a osobným svedomím. Milgram sa zaoberal aj výskumom osôb, ktoré boli obvinené z genocídy počas Druhej svetovej vojny v Norimbergu. Ich obrana bola založená na "poslušnosti" - plnení rozkazov svojich nadriadených. McLEOD, Saul. The Milgram Shock Experiment. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.simplypsychology.org/milgram.html>> [Cit. 2020-02-18].

¹¹ FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidiel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf* (49): 26 odst. 2009 [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

¹² FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidiel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe.

Hlavnou výzvou pre bádateľa pri používaní písomného informovaného súhlasu je nedostatočná flexibilita formuláru. Výskumník, ktorý sa nachádza v teréne často čelí novým, špecifickým situáciám, ktoré vopred nie je možné predpokladať. Kvalitatívny výskum nie je iba o zbieraní rozhovorov. Častokrát sú prvé kroky výskumníka do terénu založené na etnografickej metóde zberu dát. Získanie informovaného súhlasu v takýchto podmienkach má charakter vyjednávania.¹³ Iným aspektom tohto problému je, že výskumníci by mali rešpektovať kultúrne zázemie a sociálny kontext skúmaných skupín. „*Proces udeľovania súhlasu je situovaný v čase a priestore, v sociálnej triede a rode a v sieti ďalších „premenných”, (...).*“¹⁴

Vyššie uvedené dokumenty hovoria o etike výskumu v súvislosti s princípom zodpovednosti. Ide o vzťah antropológov: „*k”tým, jež studují”, k “veřejnosti” jako “předpokládanému konzumentovi jejich profesních aktivit”, k “disciplíne a jejím praktikujícím příslušníkům” zachovávající její “dobrou pověst”, K “poskytovatelům prostředků na výzkum”, k “vlastní i hostitelské vládě”. Mezi všemi těmito aktéry zaujímají výsadní postavení ti první.*“¹⁵

Spracovanie citlivých údajov vo výskume

Informovaný súhlas vznikol za účelom ochrany fyzickej osoby a jej osobných údajov. Smernice ako GDPR boli primárne určené pre komerčný sektor. Čo však s osobnými údajmi s ktorými pracujú aj sociálni vedci počas svojich výskumov? Rovnako ako iné inštitúcie i my musíme chrániť svojich partnerov a partnerky vo výskume a ich osobné údaje. Podľa definície zákona o ochrane osobných údajov:

„Osobnými údajmi sú údaje týkajúce sa identifikovanej fyzickej osoby alebo identifikovateľnej fyzickej osoby, ktorú možno identifikovať priamo alebo nepriamo, najmä na základe všeobecne použiteľného identifikátora, iného identifikátora, ako je napríklad meno, priezvisko, identifikačné číslo, lokalizačné údaje, alebo online identifikátor, alebo na základe jednej alebo viacerých charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria jej fyzickú identitu, fyziologickú identitu, genetickú

¹³ KUSÁ, Zuzana. Etika spoločenského výskumu. In: *Metódy analýzy a výskumu – kvalitatívne* [Online]. Dostupné z URL: <<http://members.chello.sk/zuzakusa/temy.htm>> [Cit. 2020-01-31].; FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidiel: Zamyšlení nad etnografickým výskumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf* (49): 26 odst. 2009 [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

¹⁴ KUSÁ, Zuzana. Etika spoločenského výskumu. In: *Metódy analýzy a výskumu – kvalitatívne* [Online]. Dostupné z: <<http://members.chello.sk/zuzakusa/temy.htm>> [Cit. 2020-01-31].

¹⁵ FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidiel: Zamyšlení nad etnografickým výskumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf* (49): 26 odst. 2009 [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

identitu, psychickú identitu, mentálnu identitu, ekonomickú identitu, kultúrnu identitu alebo sociálnu identitu.“ Zákon o ochrane osobných údajov o zmene a doplnení niektorých zákonov § 2, 18/2018 Z. z.

Osobnými údajmi sú teda i dáta nad rámec mena, priezviska, bydliska a ďalších informácií. Podľa toho istého zákona sú osobnými údajmi aj biometrické dáta, fyzické či fyziologické, psychologické a ďalšie charakteristické údaje konkrétnej osoby. Zákon ďalej hovorí, že: „*súhlasom dotknutej osoby je akýkoľvek vážny a slobodne daný, konkrétny, informovaný a jednoznačný prejav vôle dotknutej osoby vo forme vyhlásenia alebo jednoznačného potvrdzujúceho úkonu, ktorým dotknutá osoba vyjadruje súhlas so spracúvaním svojich osobných údajov,*“ Zákon o ochrane osobných údajov o zmene a doplnení niektorých zákonov § 5 a), 18/2018 Z. z.

Zákon teda umožňuje aj verbálny záznam informovaného súhlasu a neurčuje jednotnú písomnú formu pri udeľovaní súhlasu so spracovaním osobných údajov. V ďalších častiach zákon hovorí o minimalizácii množstva zozbieraných osobných údajov a podobné odporúčenie je možné nájsť aj v GDPR: „*When processing personal data a public administration must respect key principles, such as:*

- *fair and lawful processing;*
- *purpose limitation;*
- *data minimisation and data retention*“¹⁶

Popritom Zákon o ochrane osobných údajov č. 428/2002 Zb. hovorí o výnimke pre získanie podpísaného informovaného súhlasu pre vedecké účely. Ďalej sú stanovené podmienky uchovávanía a poskytovania osobných údajov¹⁷, ktoré však v tomto článku nebudem podrobnejšie rozoberať aj vzhľadom na rozsah celej problematiky. Podstatné je, že zákon nám dáva ako bádateľom v oblasti humanitných vied možnosť voľby pri výbere povahy informovaného súhlasu.

Problém pri etnografickom a kvalitatívnom výskume vôbec je v tom, že pri interview (cielene) zbierame aj osobné údaje. Niekedy menej niekedy viac, ale nikdy nie je možné odstrihnúť naratívne či biografické interview od toho, že sa ako výskumníci dozvedáme omnoho viac informácií a údajov (aj osobných) ako môžeme a aj skutočne využívame v rámci našich výstupov.

¹⁶ General Data Protection Regulation. [Online]. Dostupné z URL: <<https://ec.europa.eu/>> [Cit. 2019-12-16].

¹⁷ ZAJONC, Juraj. Ochrana osobných práv v etnologickom bádání. *Etnologické rozpravy*, vol. 9. no. 1. 2002, s. 76-78.

Z toho dôvodu, je potrebné v priebehu vlastného výskumu zohľadňovať aj celkovú situáciu, verbálne, aj mimoverbálne reakcie respondentov a charakter dát, s ktorými sa dostaneme do kontaktu. Interview samotné, jeho obsah, spôsob reči respondenta, môže byť prostriedok k rozpoznaní konkrétneho narátora inými členmi jeho komunity.

V priebehu výskumu som urobila experiment. Človeku, ktorý sa orientuje v problematike môjho výskumu a pozná pár mojich respondentov som prečítala odstavec z prepísaného interview, ktoré som zaradila do štúdie.¹⁸ Okamžite spoznal respondenta, ktorý v danom odstavci hovoril. Pochopila som, že nielen osobné údaje, ale aj modalita, spôsob reči, charakteristická výslovnosť, špecifické výrazy a opisovaná realita, môžu byť informáciou, podľa ktorej je možné rozpoznať narátora aj bez toho, aby človek o sebe prezradil konkrétne osobné údaje. Podobný experiment som robila v roku 2011 ešte počas svojho magisterského štúdia, kedy ma kamarát vyzval, aby som zistila, pod akým redaktorským menom vystupuje v textoch na internetovej encyklopédii Wikipédia. Vďaka diskusiám som ho našla pomerne skoro. Týmto len ilustrujem, že ľudia, ktorí sa hoci aj povrchno, zbežne poznajú, dokážu rozoznať spôsob prezentácie toho druhého. Osobným údajom je v tomto zmysle aj samotné interview. Tu si dovoľím, v súvislosti s problematikou informovaného súhlasu stručné zhrnutie všeobecných odporúčaní pre kvalitatívnych výskumníkov:

1. Poskytnúť respondentom informácie na základe ktorých sa môžu rozhodnúť, či budú participovať na výskume.
2. V prípade rozhovoru získať potvrdenie, uistenie, že respondent súhlasí s výskumom a jeho účasť na výskume je dobrovoľná spolu s informáciou, že z výskumu môže kedykoľvek odstúpiť.
3. Chrániť svojich respondentov – zabezpečiť aby ich dáta nemohli byť zneužitá.¹⁹

Inými slovami, výskumník musí účastníkovi výskumu zrozumiteľne vysvetliť ciele a zámery výskumu, spôsob práce, jeho spracovanie a spôsob zverejnenia. Musí mať jasné a jednoznačné vyjadrenie súhlasu respondenta s účasťou na výskume. Zároveň musí zabezpečiť nezlučiteľnosť dát získaných výskumom

¹⁸ (UNGER, Johann SEMANOVÁ, Radoslava pripravované)

¹⁹ SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Pegas, 2005. ISBN 80-551-0904-4, s. 175.; VAŇKOVÁ, Markéta. Výskumník lapaný: Úvahy k (a)symetrii vzťahů mezi výskumníkem a zkoumaným. *Biograf* (52-53): 46 odst. 2010. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=5307>> [Cit. 2019-12-29].; ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitatívni výzkum v pedagogických vědách: how the sciences make knowledge*. Walnut Creek, California: Left Coast Press, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0, s. 43-50.

s osobou respondenta. Účastníkov výskumu nesmie, byť možné identifikovať na základe získaných dát. Ako som už naznačila aj samotné anonymizované interview môže, byť iným človekom (príbuzným, priateľom, známym respondenta apod.) rozpoznateľné. Preto je táto požiadavka ochrany respondentov pre bádateľa veľkou výzvou a skúškou jeho nielen odborných, ale aj ľudských kvalít.

Požiadavka ochrany respondenta je súčasťou mojej etickej dilemy vo vzťahu k požiadavke písomného informovaného súhlasu. Nezlučiteľnosť dát zabezpečujem šifrovaním názvov rozhovorov a ich ďalším zabezpečením v počítači, či externých úložných diskov a zabezpečením týchto zariadení, napríklad ich heslovaním. Ja sama dokážem podľa hlasu narátora určiť, o ktorý rozhovor ide a kto mi ho poskytoval. V prípade potreby viem danú osobu kontaktovať. S mojimi dátami môžu prísť do styku, prostredníctvom textov, ktoré na ich základe napíšem, aj ďalší respondenti, výskumníci, či verejnosť. V takýchto prípadoch ide iba o krátke úryvky z výpovedí, ktorých účelom je objasniť a ilustrovať určitú situáciu, alebo čiastkový problém, ktorým sa v danom texte zaoberám. Vo veľkej miere mi udržanie anonymity uľahčovali samotní respondenti, pretože počas výskumu som zväčša nepoznala (ani nepoznám) ich skutočné mená. Trampi totiž používajú prezývky a aj to bol dôvod, prečo som pôvodne využívala nahrávaný informovaný súhlas. Obmedzila som tým množstvo osobných dát a do istej miery som naplnila aj odporúčania GDPR týkajúce sa – minimalizácie dát, ktoré sú formulované aj v zásadách kvalitatívneho výskumu. Zmenou prístupu, ktoré nám doporučilo pracovisko, som sa však dostala do situácie, kedy som sa odklonila od svojho kompromisu. Od respondentov som na krátky čas začala získavať pri vyplňaní formuláru informovaného súhlasu dáta, ktoré som ja osobne na výskum nepotrebovala. Boli to údaje, ktoré rozširujú možnosti rozpoznania narátora, i keď je zrejmé, že aj zabezpečenie anonymity pri spracovaní a použití interview je problematické. Je potrebné dodať a zdôrazniť, že tieto osobné údaje v tejto chvíli už nie sú zahrnuté do formulára informovaného súhlasu na našom pracovisku ÚESA SAV.

Záujem o túto problematiku ma viedol k tomu, že som si na konferenciu Methodology, Ethics, Writing and Visions in Ethnology and Social Anthropology, ktorá sa konala 13.–14. 6. 2019 v Bratislave pripravila príspevok o problematike ochrany osobných údajov. Zamerala som sa aj na výzvy, ktoré sú spojené s informovaným súhlasom v rámci môjho výskumu. Z diskusie (na ktorej sa zúčastnili aj dvaja členovia etickej komisie nášho pracoviska) vyplynulo, že vývoj informovaného súhlasu nie je ukončený. Dozvedela som sa že údaje, ktoré bude finálny formulár obsahovať, budú redukované (aktuálna verzia je v prílohe).

Z môjho pohľadu ide o prijateľný vývoj, no na druhej strane písomný informovaný súhlas stále považujem za vec spôsobujúcu diskomfort pre výskumníka, aj pre účastníka výskumu. Významné príručky kvalitatívneho výskumu²⁰ nešpecifikujú informovaný súhlas ako papier, dokument, ktorý je potrebné podpísať vopred. Týmto sa opäť vraciam k tomu, ako vlastne má vyzerat' informovaný súhlas a aký postup pri jeho získavaní je na jednej strane etický, na strane druhej efektívny?

„Má-li být informovaný souhlas požadavkem vědecké etiky, neměl by se omezovat na formální, písemně vyjádřený souhlas získaný na začátku pozorování nebo rozhovoru. Je totiž pravděpodobné, že vznik podepsaného dokumentu nevyjadřuje ani tak snahu o ochranu zkoumané osoby a záruku jejich práv, jako spíše ochranu badatele a záruku podřízení účastníka výzkumu. (...) Bylo by proto z etického hlediska přesnější a přísnější uvažovat o “ etnografickém souhlasu”, tzn. o “relačním a postupném procesu, spíše než o smluvním ujednání”, což předpokládá opakovanou redefinici v průběhu celého výzkumu. (...) Omezování etických požadavků na formálně stvrzene ujednání v rámci nerovného vztahu mezi zkoumajícím a zkoumaným vede k vyprázdnění obsahu vztahu na úkor legalistní smluvní ochrany. Tím se zapírá dvojznačnost etnografické práce, jež je v každém okamžiku předmětem vyjednávání a dotazování, aby byla nahrazena klamným ujištěním o schválení ze strany instituce.“²¹

Myslím, že podpis ako právna norma a práve charakter zmluvy vytvára pre inštitúciu, ktorej cieľom je nielen publikovať kvalitné, dôveryhodné a vedecké výstupy, istotu udržania si dobrého mena. Vzhľadom na to, že podpis vytvára dojem právnej záruky a možno stability určitej dohody medzi bádateľom ako zástupcom vedeckej inštitúcie a respondentom – účastníkom výskumu, môže podpísaný informovaný súhlas predstavovať záruku. Záruku, že obe strany splnia dohodnuté časti svojej dohody. Najmä v USA, ale aj u nás sa už vyskytli prípady, kedy zle ošetrovaný informovaný súhlas viedol k súdnym dohrám, ktoré poškodili dobré meno bádateľa. Za všetky tu spomeniem nedávny prípad kanadského antropológa Davida Z. Scheffela, ktorý bol po etnografickom výskume na

²⁰ SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Pegas, 2005. ISBN 8055109044.; ŠVARÍČEK, Roman a Klára ŠEDOVÁ. *Kvalitatívni výzkum v pedagogických vědách: how the sciences make knowledge*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.; VAŇKOVÁ, Markéta. *Výzkumník lapený: Úvahy k (a)symetrii vztahů mezi výzkumníkem a zkoumaným*. *Biograf* (52-53): 46 odst. 2010. [Online] Dostupné z URL <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=5307>> [Cit. 2019-12-29].

²¹ FASSIN, Didier. *Nad rámec etických pravidel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe*. *Biograf* (49): 26 odst. 2009. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

východnom Slovensku obvinený z detskej pornografie a sexuálneho násillia.²² V prípade citlivého výskumu, je vždy dobré mať správne ošetrený a pripravený informovaný súhlas. Ten slúži na ochranu bádateľa a jeho inštitúcie pred zneužitím výskumu či snahou získať na výskume benefity, ktoré neboli predmetom dohody, či iným neprijemnosťami. Z tohto hľadiska chápem a súhlasím s výhodami písomného informovaného súhlasu, a súhlasím, že jednou zo základných zručností každého kultúrneho a sociálneho antropológa by mala byť schopnosť vyjednať adekvátny a relevantný informovaný súhlas v kontexte jeho výskumnej témy a prostredia, v ktorom výskum realizuje.

Na druhú stranu sa zamýšľam, či je písomný informovaný súhlas skutočne jedinou garanciou udržania si dobrej povesti. V prípade súdneho procesu je, alebo by správne mal byť, povolaný súdny znalec na overenie podpisu, rovnako ako na overenie audio, alebo audiovizuálnej nahrávky – a teda i informovaného súhlasu.

Ďalším argumentom je zodpovednosť a individuálny prístup voči svojmu výskumnému prostrediu – čiže voči respondentom, ich zvykom, preferenciám a kultúrnemu zázemiu. Hranica medzi udržaním symetrického a asymetrického mocenského vzťahu medzi výskumníkom a jeho respondentom je rovnako krehká a individuálna. Každý bádateľ si musí túto zručnosť vytvoriť a spoluutvárať hranicu symetrického a asymetrického prístupu voči partnerom vo výskume.

„V Kanade si už početné etické diskusie vyžiadali zjemnenie či “zvolnenie” etických noriem pre výskum. Zjemnenie zohľadnilo fakt, že výskumníci musia rešpektovať kultúrne a náboženské zázemie skúmaných skupín a prispôbiť sa napríklad tomu, že pre určité kultúry má ústny súhlas väčšiu cenu ako súhlas písomný, a napr. pre Beduínov by bolo urážkou žiadať písomné potvrdenie. (...) Vzhľadom na situovanosť môžeme očakávať, že informovaný súhlas bude mať odlišnú podobu a priebeh v rôznych prostrediach.“²³

V konečnom dôsledku aj kódex Národopisnej spoločnosti Slovenska pripúšťa možnosť ústneho (nahrávaného) informovaného súhlasu ako rovnocennú alternatívu k písomnému informovanému súhlasu, a to v časti informovaný súhlas, bod č. 4.: *„Bádateľ dbá, aby získal informovaný súhlas v primeranej forme (ústny, písomný).“* Rovnako hovorí kódex o prispôbení charakteru informovaného

²² LENDEL, Michal. Známý profesor čelí obvineniam z detskej pornografie a sexuálneho násillia, *Korzar*, 15. november 2017, [Online]. Dostupné z URL: <<https://www.google.com/amp/s/presov.korzar.sme.sk/c/amp/20696988/znamy-profesor-celi-obvineniam-z-detskej-pornografie-a-sexualneho-nasillia.html>> [Cit. 2020-02-24].

²³ KUSÁ, Zuzana. Etika spoločenského výskumu. In: *Metódy analýzy a výskumu – kvalitatívne* [Online]. Dostupné z URL: <<http://members.chello.sk/zuzakusa/temy.htm>> [Cit. 2020-01-31].

súhlasu s ohľadom na povahu výskumného projektu, a to v bode 3. „*Spôsob informovania účastníkov výskumu závisí od povahy výskumného projektu a môže byť ovplyvnený legislatívou a pravidlami skúmanej komunity. Bádateľ je zodpovedný za zaistenie všetkých pravidiel a zákonov, ktoré môžu ovplyvniť formu informovaného súhlasu účastníkov výskumu.*“²⁴

Sebareflexia vo výskume – Praktické problémy pri získavaní IS

Etnografickému výskumu som sa už venovala v rámci svojej magisterskej práce, ale išlo len o zúčastnené pozorovanie bez zberu naratívnych interview. V zbere a analýze rozhovorov a v získavaní informovaného súhlasu som bola čiastočne nováčik. Napriek tomu, že mi chýbali rozsiahlejšie praktické skúsenosti isté znalosti som mala, keďže som absolvovala kurz kvalitatívneho výskumu, ktorého súčasťou bola aj praktická skúška získania podpísaného informovaného súhlasu a vedenia interview na ľubovoľnú tému. Mojou súčasťou výskumnou témou je fungovanie totalitného režimu, konkrétnejšie vytváranie a udržiavanie si slobody v podmienkach totalitného režimu v Československej socialistickej republike v rokoch 1968-1989 na prípade trampov, resp. trampskej subkultúry. Tento výskum realizujem kvalitatívnymi metódami, etnografickým výskumom, zúčastneným pozorovaním na stretnutiach trampov (potlachoch a slezinách), ako aj naratívными a biografickými interview s pamätníkmi. Napriek časovému rozmedziu môj výskum reflektuje aj súčasnú situáciu, pretože moji respondenti vo svojich naratívoch často porovnávajú obdobie „za totality“ a dnešnú situáciu, politickú, spoločenskú, enviromentálnu a ďalšie. Tento terén mi nebol na začiatku môjho výskumu neznámy, pretože moja rodina a mnoho rodinných priateľov patrí do tejto subkultúry. Vyrastala som spolu s inými deťmi trampov a rodičia ma oboznamovali s istými trampskými zvykmi, tradíciami, zásadami. Sama som sa trampom v pravom slova zmysle nikdy nestala. Až do začiatku svojho výskumu som sa nezúčastňovala na žiadnych trampských akciách, nechodila som na vandre. Stretávala som sa len s trampmi, bývalými alebo aktívnymi, ktorí boli alebo stále sú priateľmi, či známymi mojej rodiny. Na základe skúseností z predchádzajúceho vzdelávania, a na základe čiastočnej znalosti výskumného terénu, som sa po konzultácii so svojou školiteľkou na začiatku výskumu k dizertačnej práci rozhodla pre ústny (nahrávaný) informovaný súhlas.

²⁴ Etický kódex Národopisnej spoločnosti Slovenska. Prijatý na valnom zhromaždení NSS 2017 v Párnici. [Online] Dostupné z URL:

<<http://www.nss.sav.sk/wp-content/uploads/EtickýKodexNSS.pdf> & ved=2ahUKEwivp-elm-rnAhWKSUIH Y6hCs0QFjAAegQIBBAC & usg=AOvVawly4wenH5cMbl3c-oNhpxXJ>

[Cit. 2020-02-24].

V roku 2016 som začala vytvárať výskumnú vzorku, aktívne som sa začala zúčastňovať na rozličných trampských stretnutiach. Zároveň som oslovovala známych, o ktorých som vedela, že buď sú aktívnymi trampmi, alebo sa trampingu v mladosti venovali.

V rámci svojej praxe som sa vždy snažila jasne deklarovať, že nie som tramp a mojim cieľom je získanie naratívnych rozhovorov ako súčasť mojej vedeckej práce.

Našťastie, potluchy – stretnutia trampov – na ktorých som sa zúčastnila, mi zväčša umožňovali riadne sa predstaviť a vysvetliť dôvody mojej prítomnosti (zber dát) a následne aj moje zámery: spracovanie získaných dát do písomnej podoby. Napriek poctivému úmyslu som sa občas dostala do situácie (najmä zo začiatku), kedy sa mi nedalo upozorniť a vysvetliť, že som výskumník v teréne a zbieram dáta. Namiesto toho som bola predstavovaná ako vnučka jedného z mojich respondentov, alebo kamarátka (trampci sa oslovujú kamarát/kamarátka²⁵, aj keď sa nepoznajú, no v tomto prípade šlo skôr o poukázanie prepojenia na konkrétnu osobu). Všimla som si, že v niektorých prípadoch samotní respondenti/gatekeeperi uprednostnili predstaviť ma ako svoju známu/kamarátku²⁶, než vysvetľovať, že som vlastne výskumníčka – doktorandka – etnologička v teréne. V snahe odlíšiť sa, som nosila výrazne odlišné oblečenie ako je medzi trampmi bežné. Trampci používajú zvyčajne oblečenie tmavých zemitých, alebo zelených farieb a ja som nosila výraznú sýto oranžovú bundu. Úspech bol len čiastočný. Nie vždy sa mi podarilo mylný dojem vyvrátiť a vopred vysvetliť, kto som a aké sú moje zámery. Získala som tým dáta (predovšetkým etnografického charakteru, ale ide aj o niekoľko neformálnych interview, ktoré som však nenahrávala), ktoré nemám odsúhlasené informovaným súhlasom. Tieto dáta nemôžem citovať, no využijem ich pri analýze a porovnávaní s inými podkladmi, rozhovormi, ktoré odsúhlasené mám a môžem ich použiť priamo v texte.

Napriek určitej znalosti terénu a znalostí kvalitatívneho výskumu som sa pre nedostatok praktických zručností nevyhla začiatočníckym chybám pri získavaní rozhovorov. Napríklad som sa pokúsila o skupinový rozhovor. Mali sa ho zúčastniť len dvaja – traja ľudia. Informácia o tom, že robím výskum a interview s trampami sa v ich komunite rozšírila. Možno na tom mali svoj podiel i gatekeeperi, ktorí si povedali, že čím viac ľudí príde, tým viac informácii získam. V dô-

²⁵ MANN, Arne. Obrady prijímania novch členov do trampskej osady. In: FROLEC, Václav (ed.) *Čas života – rodinné a spoločenské sviatky v živote človeka I*. Brno: Blok, 1985. s. 225-240.

²⁶ Keď som sa na to opýtala, reagovali s tým, že im to bolo neprijemné, alebo sa im to zdalo jednoduchšie. (poz. autorky)

sledku toho som robila skupinový rozhovor so šiestimi respondentmi súčasne. Výsledkom je pomerne chaotická nahrávka spleti rozhovorov, ktoré je prakticky nemožné spracovať. Rozprávačov buď nepočuť alebo sa vzájomne prerušujú. Do toho počuť zvuky hudby a televízneho zápasu, čašníčku a ďalšie rušivé zvuky. Napriek mojej snahe vytážiť zo situácie aspoň niečo, väčšinou ide o vlastné rozhovory medzi narátormi a moja diskusia, resp. snaha o počúvanie konkrétneho človeka, je neustále prerušovaná výkrikmi: „*Hej, a povedz jej ešte o tom...*“ Ide vlastne o klasickú krčmovú debatu, ale pre mňa je to len málo použiteľný materiál. Vytvoriť tú správnu situáciu, kedy narátor môže hovoriť hodinu, hodinu a pol bez prerušenia zo strany ďalších zúčastnených, je vo vyššie opísaných terénnych podmienkach prakticky nemožné. Rovnako je nemožné žiadať podpis na formulár informovaného súhlasu. Vysvetlenie toho, prečo a načo ten podpis a súhlas vlastne potrebujem, by bolo dlhšie než samotná konverzácia s respondentmi.

Je pravdou, že ústny, nahrávaný informovaný súhlas mi výrazne uľahčoval výskum, pretože aj pre respondentov bolo jednoduchšie povedať “*áno, súhlasím*” na diktafón ako študovať a podpisovať informovaný súhlas. So svojimi respondentmi som buď v priamom alebo sprostredkovanom kontakte a s niektorými som rozhovory uskutočnila opakovane. Vždy vysvetľujem svoj výskumný zámer témy, zisťujem, či rozumejú tomu, o čo sa zaujímam a prečo. Dobrovoľnosť ich účasti na výskume, možnosť kedykoľvek odstúpiť aj ďalšie informácie, ktoré komunikujem pri získavaní súhlasu sú pre mňa samozrejmosťou.

V roku 2017/2018 sa u nás na Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV začala diskusia ohľadne zavedenia písomného informovaného súhlasu. Dôvody, ktoré k tomu viedli som naznačila už v úvode tohto článku. Výsledkom bolo vytvorenie formulára a použitie vo výskume. Formulár často budí dojem zmluvy²⁷, a to je niečo, čo môže odradiť narátora od poskytnutia interview, a tým aj skomplikovať priebeh výskumu. Od doby, čo som začala vyžadovať písomný informovaný súhlas, som sa stretla s jednou situáciou, kedy sa respondent pri podpísaní súhlasu zháčil a uviedla som ho tým do rozpakov. Zber dát s nahrávaním – vysloveným súhlasom (verbal consent) som vykonávala od roku 2016 až do septembra 2018. V septembri 2018 som prvý raz žiadala o písomný informovaný súhlas a od tej doby som vykonala len tri rozhovory. K uvedenej rozpačitej situácii došlo až v poslednom prípade na konci rozhovoru, kedy som vytiahla formuláre. Na začiatku ešte pred spustením nahrávania som upozornila na to, že na konci budem potrebovať podpísať informovaný súhlas. Na konci však

²⁷ FASSIN, Didier. Nad rámec etických pravidiel: Zamyšlení nad etnografickým výzkumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. Biograf (49): 26 odst. 2009. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

i tak prišlo k reakcii „...hovorila si, že to bude anonymné, preč potrebuješ moje meno?“ V inom prípade som sa stretla s reakciou, „...keď môže mať moje údaje ŠtB, tak prečo nie SAVka (smiech).“ Toto prirovnanie vo mne vyvolalo rozpaký, rovnako ako otázka narátora, ktorú som tu už spomenula. Aj pri nahrávanom informovanom súhlase som sa dostala do situácií, kedy mi bol rozhovor vyslovene odopretý, no vo väčšine prípadov bol práve nahrávaný súhlas braný ako niečo zaručujúce bezpečie, anonymitu. Naučila som sa preto rešpektovať škálu tolerancie svojich respondentov. Niektorí reagovali na moje zaručenie sa, že budem chrániť ich informácie a ich meno nebude v mojej práci použité s ľahostajnosťou, iní mi hovorili, že im použitie ich mena nebude vadit'. Ďalší sa naopak cítili lepšie práve preto, že súhlas bol nahrávaný a jediné čo im stačilo vysloviť bolo: „áno, súhlasím“ a na dodatok aj slová „...no ja sa za to síce nehanbím, ale aj tak by som bol radšej keby to bolo anonymné.“

Podľa mojich doterajších znalostí z výskumu trampí často čelili, alebo dokonca čelia aj v súčasnosti rôznym formám šikany zo strany polície, miestnych obyvateľov, lesníkov, poľovníkov, náhodných okoloidúccich. Uvediem príklad zo začiatku svojho výskumu: „Počuj, nesmieš nikomu povedať že kde sú tie búdy, lebo sem potom chodia ľudia nás očumovať jako opice v ZOO.“²⁸

„JA: tie chajdy vám tiež zničili teraz? (...)

R: V Slánskych hej, boli, lenže to už všetko ľahlo popolom väčšinou. (...) Bud' ich vypálili majitelia pozemku, alebo poľovníci, alebo lesníci to zrušili proste. To je proste, vieš ako, keď štátne lesy, hej, väčšinou sú síce Slánské, ale lesáci to nejak neradi, že tam dakto chodil im. Oni asi ohľadne tých poľovačiek, vieš bo tam používajú zahraničných tých... ' Samozrejme, nie všetci respondenti a účastníci výskumu sú rovnako citliví na svoje súkromie. Keďže som už od rodičov vedela o tom, že trampí čelili rôznym formám šikany a v začiatkoch výskumu som zistila, že šikane niektorí čelia podnes, rozhodla som sa i naďalej používať nahrávaný súhlas. Prístup som zmenila až po roku 2018 pre už spomínané dôvody.“[□]

Záver

Jedným z aspektov posudzovania výskumných projektov etickými komisiami je koncept anonymity. Anonymitu ako takú nie je možné z hľadiska kvalitatívneho výskumu naozaj zaručiť, pretože samotný obsah interview, ako aj ďalšie údaje (hlas, spôsob hovoru, modalita, atď.) sú indíciami, na základe ktorých je možné narátora rozpoznať. Preto je samotná nahrávka súborom osobných údajov.

²⁸ Respondent, oblasť Bratislava širšie okolie, máj 2016.

Podpísaný informovaný súhlas umožňuje spojiť narátora s jeho pravým menom, a tým ho umožňuje rozpoznať i pre ľudí, ktorí sa pohybujú aj mimo jeho komunitu. Výhoda je zmluvný charakter na papieri, na ktorom je následne aj meno konkrétneho narátora. Pevne stanovená zmluvná forma informovaného súhlasu môže zabrániť určitým typom konfliktov medzi inštitúciou, výskumníkom a členmi skúmanej skupiny. Na druhú stranu spočíva kvalitatívny výskum v dynamike a rovnako dynamické a situačné by malo byť aj vyjednávanie informovaného súhlasu. Je potrebné brať ohľad na charakter skúmanej skupiny, jej kultúrne a spoločenské špecifiká. Etické komisie môžu kvalitatívnym výskumníkom pomôcť svojimi odporúčaniami, no kvalitatívni výskumníci sú v teréne a pri spracovaní získaných materiálov odkázaní vo väčšej miere na svoju osobnú zodpovednosť, etiku, empatiu, cit pre situáciu a morálny prístup.

V prípade môjho výskumu je dôležité zabezpečenie nezlučiteľnosti dát a konkrétneho narátora. Takúto zlučiteľnosť sťažuje výraznejšie verbálny nahrávaný súhlas a uľahčuje ju písomný súhlas. Slovenská legislatíva umožňuje voľbu individuálneho prístupu pri získaní informovaného súhlasu. Rovnako obe typy informovaných súhlasov umožňujú aj kvalitatívne príručky či Národopisná spoločnosť Slovenska. Vzhľadom na mieru individuality a rôznorodé podmienky pri kvalitatívnom výskume by bolo vhodné umožniť výskumníkovi vybrať si typ súhlasu, ktorý bude v súlade s jeho výskumom a bude vyhovovať jeho výskumnému terénu. Okrem toho by mal vyhovovať aj konkrétnym preferenciám, morálnym zásadám, prioritám a podmienkam, v ktorých sa výskumník a respondent spoločne dohodnú na charaktere informovaného súhlasu.

Zároveň si myslím, že komplexnejšia právna analýza a širšia odborná diskusia by bola v tejto oblasti výrazným prínosom a do istej miery i uľahčením pri spracovaní rôznych foriem informovaného súhlasu, ale napríklad i pri posudzovaní vedeckých projektov orientovaných nielen na kvalitatívny etnografický, etnologický, resp. kultúrno-sociálny antropologický výskum.

Bibliografia

KNORR-CETINA, K. *Epistemic cultures: how the sciences make knowledge*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999. ISBN 06-742-5894-0.

SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Pegaz, 2005. ISBN 8055109044.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitatívni výskum v pedagogických viedách: how the sciences make knowledge*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

TOLICH, Martin. *Qualitative ethics in practice: how the sciences make knowledge*. Walnut Creek, California: Left Coast Press, 2016. ISBN 06-742-5894-0.

FABIAN, Anton. Etika výskumu. In: VÝSKUM V SOCIÁLNEJ PRÁCI Zborník príspevkov z II. doktorandskej konferencie konanej dňa 04. novembra 2011 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, 2012. [Online]. Dostupné z URL: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Lyocsa1/subor/fabian.pdf>> [Cit. 2020-02-02].

FASSIN, D. Nad rámec etických pravidiel: Zamyšlení nad etnografickým výskumem praktik zdravotní péče v Jižní Africe. *Biograf* (49): 26 odst. 2009. [Online]. Dostupné z URL <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=4902>> [Cit. 2020-02-02].

Guillemin, M., & Gillam, L. Ethics, Reflexivity, and “Ethically Important Moments” in Research. *Qualitative Inquiry*, 10(2), 2004, s. 261–280. [Online]. Dostupné z URL <<https://doi.org/10.1177/1077800403262360>> [Cit. 2020-02-02].

KUSÁ, Zuzana. Metódy analýz a výskumu - kvalitatívne. [Online]. Dostupné z URL: <<https://members.cello.sk/zuzakusa/temy.html>> [Cit. 2020-02-02].

LINDBLOOM, Jana. Preklopenie asymetrie po získaní údajov: Pomáha informovaný súhlas alebo škodí?. *Biograf* (35): 33 odst. 2004. [Online]. Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3507>> [Cit. 2020-02-02].

KILIÁNOVÁ, Gabriela. Terénny výskum a otázky etiky. 2010. [Online]. Dostupné z URL: <<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-0861/2010/0350-08611002094K.pdf>> [Cit. 2020-02-02].

Miller, T. and Bell, L. Consenting to what? Issues of access, gate-keeping and ‘Informed’ consent. In VAŇKOVÁ, Markéta. *Výskumník lapaný: Úvahy k (a)*

symetrii vzťahů mezi výzkumníkem a zkoumaným. *Biograf* (52-53): 46 odst. 2010. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=5307>> [Cit. 2020-02-02].

McLEOD, Saul. The Milgram Shock Experiment. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.simplypsychology.org/milgram.html>> [Cit. 2020-02-02].

POHUNEK, Jan, JANEČEK, Petr. Potlach, cančák, usárna: Tramping pohledem etnologie. *Dějiny a současnost* 4, 2013. s. 18-21.

MANN, Arne. Obrady prijímania novch členov do trampskej osady. In: FROLEC, Václav (ed.) *Čas života – rodinné a spoločenské sviatky v živote človeka I*. Brno: Blok, 1985. s. 225-240.

VAŇKOVÁ, Markéta. Výzkumník lapený: Úvahy k (a)symetrii vzťahů mezi výzkumníkem a zkoumaným. *Biograf* (52-53): 46 odst. 2010. [Online] Dostupné z URL <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=5307>> [Cit. 2019-12-29]

RESPECT Code of Practice for Socio-Economic Research. [Online] Dostupné z URL: <http://www.respectproject.org/code/respect_code.pdf> [Cit. 2020-02-02].

Zákon o ochrane osobných údajov o zmene a doplnení niektorých zákonov § 2, 18/2018 Z. z. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.zakonypreludi.sk/zz/2018-18>> [Cit. 2020-02-02].

The EU General Data Protection Regulation (GDPR) is the most important change in data privacy regulation in 20 years. [Online] Dostupné na URL:<<https://eugdpr.org/>> [Cit. 2020-02-02].

2018 reform of EU data protection rules. [Online] Dostupné na URL: <<https://ec.europa.eu/commi>> [Cit. 2020-02-02].

Etický kódex Národopisnej spoločnosti Slovenska. Prijatý na valnom zhromaždení NSS v Párnici. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.nss.sav.sk/wp-content/uploads/EtickýKodexNSS.pdf&ved=2ahUKEwivp-elm-rnAhWK-ShUIHY6hCs0QFjAAegQIBBAC&usg=AOvVaw1y4wenH5cMbI3c-oN-hpvXJ>> [Cit. 2020-02-24].

Príloha:

Formulár – podmienky spracovania a sprístupnenia údajov získaných na vedecké účely

Výskumník/výskumníčka:

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

vykonal výskum s pánom/pani:.....,

dátum a miesto narodenia:

adresa trvalého bydliska:

1. Beriem na vedomie, že údaje, ktoré som poskytol/-la počas výskumu realizovaného v dňoch v rámci vedeckého projektu: **APVV 16-0345**

Súčasný obrazy socializmu

budú uložené vo Vedeckých zbierkach Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV vo forme zvukového, obrazového, resp. textového záznamu alebo písomného prepisu:

2. Beriem na vedomie, že záznam mnou poskytnutých údajov alebo jeho prepis bude sprístupňovaný vedcom, vedeckým inštitúciám a širšej odbornej verejnosti na vedecké a vzdelávacie účely a to nasledujúcim spôsobom²⁹:

- v akejkoľvek forme s uvedením zdroja
- bez uvedenia mena
- len zvukový záznam
- len písomný prepis
- len po mojej smrti:
- záznam nebude sprístupňovaný

²⁹ Hodiace sa zakrúžkujte.

3. Beriem na vedomie, že v prípade žiadosti o ďalšie spracovanie získaných údajov treťou stranou preveruje Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV dôveryhodnosť a zámer tejto tretej strany a poskytne jej³¹:

- pôvodný záznam s uvedením zdroja
- bez uvedenia mena
- len zvukový záznam
- len písomný prepis
- len po mojej smrti
- nebude ich poskytovať tretej strane

4. Ďalšie podmienky dohody:

Osobné údaje získané za účelom vedeckého výskumu budú spracované v súlade s Nariadením Európskeho parlamentu a Rady EÚ 2016/679 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov zákonom (tzv. GDPR) a so Zákonom o ochrane osobných údajov v platnom znení.

Dátum Podpis respondenta/-ky

Článok bol vytvorený v rámci projektu APVV-16-0345 Súčasný obrazy socializmu; Current image of Socialism, ktorý je vedený na Ústave etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Zodpovedný riešiteľ / vedúci: Monika Vrzgulová.

O autorke

Radoslava Semanová, doktorandka na Ústave etnológie a sociálnej antropológie SAV v Bratislave. Venuje sa kvalitatívnemu výskumu a píše dizertačnú prácu na tému totalita v Československu (1968-1989) na prípade subkultúry trampov.

E-mail: radoslava.semanova@savba.sk